

philosophia cristiana

Argumentul ontologic: versiunea validă, dar inutilă

Nicolae Turcan

Printre argumentele existenței lui Dumnezeu, argumentul ontologic s-a bucurat de un statut aparte, datorită fascinației produse de pretenția de a fi complet *a priori* – de a refuza, așadar, datele experienței și de a se folosi doar de ceea ce intelectul îi pune la dispoziție. Sf. Anselm de Canterbury, cel care l-a formulat pentru prima dată în *Proslogion* (sec. al XI-lea), l-a numit „argumentul pentru nebun”, fiind convins că l-ar putea convinge până și pe cel necredincios că Dumnezeu există (referința este la nebunul din Ps. 13, 1: „Zis-a cel nebun întru inima sa: «Nu este Dumnezeu!» Stricatu-s-au oamenii și urâți s-au făcut întru îndeletnicirile lor. Nu este cel ce face bunătațe, nu este până la unul.”). Structura argumentației anselmiene pornește de la Dumnezeu conceput drept „ceva decât care nu se poate cugeta ceva mai mare”, noțiune cu care poate fi de acord chiar și cel necredincios, căci până și acesta are în minte un asemenea concept și îl poate înțelege. Dacă Dumnezeu ar exista numai în minte, dar nu și în realitate, atunci ar putea fi gândită o altă ființă decât care nu poate fi gândită o alta mai mare. Ergo, cel ce fusese conceput drept cel mai mare, pentru a-și păstra acest statut, trebuie să existe și în realitate.

Critica nu s-a lăsat așteptată și primele contraargumente, aparținându-i călugărului Gaunilo, s-au referit în primul rând la conceptul folosit, arătând că, de fapt, noi nu avem nicio idee despre Dumnezeu și nici nu ne putem procura vreuna; cu alte cuvinte, dacă Dumnezeu este ceva decât nu se poate cugeta ceva mai mare, El însuși poate fi cugetat? Nici El nu poate fi cugetat, deci nu putem cugeta despre ceea ce nu poate fi cugetat. În al doilea rând, a fost subliniată diferența dintre existența *mentală* a unui lucru și existența *reală* (exemplul lui Gaunilo este insula Atlantidei, care deși există în minte și e perfectă, nu există cu necesitate și în realitate).

Nu stă în intențiile acestui scurt text de a prezenta întreaga istorie argumentului ontologic, de aceea ne vom mai opri doar la Descartes, înainte de a ajunge la critica lui Kant. Descartes îl susține, mai ales că, pentru el, siguranța principiilor rațiunii se bazează tocmai pe veracitatea divină. Formularea pornește de la ideea unei ființe perfecte pe care o avem deja în minte și de la analogia cu adevărurile geometrice. În „Meditația a V-a” din *Meditații despre filosofia primă*, Descartes argumentează astfel: printre cunoștințele clare și distincte există și cele cuprinse în spațiu și cele matematice; un triunghi, neinventat de mine și care nu există în realitate, ci doar în minte, are însă proprietăți fără de care nu poate fi gândit, cum ar fi suma unghiurilor de 360 de grade; la fel se întâmplă și cu Dumnezeu, conceput drept ființă perfectă: acesta are ca proprietate existența sa, căci esența lui nu poate fi concepută ca fiind despărțită de existență; deci Dumnezeu există.

Descartes răspunde în continuare la două obiecții care s-ar putea aduce. Prima este obiecția că această argumentare este doar subiectivă, neavând valoare obiectivă, de vreme ce imaginarea unui lucru nu înseamnă totodată și existența lui

(al doilea contraargument al lui Gaunilo).

Descartes răspunde că nu cugetarea implică existența obiectivă, ci invers, existența obiectivă a ființei perfecte implică gândirea. O a doua obiecție se referă la eroarea logică numită *petitio principii*: nu cumva ceea ce s-a demonstrat, adică existența lui Dumnezeu, a fost deja presupus în premise? Descartes răspunde că deținând deja ideea înăscută a ființei atotperfecte, noi nu-i atribuim *toate* perfecțiunile pe care le are, deci nici pe cea a existenței. Dimpotrivă, ideea existenței, deși implicită în conceptul de atotperfectie, nu e dată ca o notă separată și distinctă, ci are nevoie de a fi demonstrată din conceptul general al ființei atotperfecte – ceea ce argumentul ontologic face.

Odată cu Kant, obiecțiile împotriva argumentului ontologic dobândesc o forță nouă. Kant le desfășoară în secțiunea „Despre imposibilitatea unei dovezi ontologice a existenței lui Dumnezeu”, din *Critica rațiunii pure*. De pildă, (1) conceptul unei ființe absolut necesare, deci care să implice și existență, rămâne un concept vid, prin care, în fapt, nu se gândește nimic. De asemenea, (2) analogiile geometrice ale argumentului ontologic, aduse în scenă de Descartes, sunt considerate de Kant simple tautologii, ce nu reușesc să treacă de la necesitatea judecăților, la necesitatea existenței lucrurilor. Judecății care afirmă că într-un triunghi este necesar să existe trei unghiuri (de unde se infera că în conceptul de Dumnezeu este necesar să existe predicatul existenței), Kant îi răspunde că faptul e valabil doar în măsura în care triunghiul este deja dat, cu alte cuvinte se culege ceea ce s-a pus de la bun început în concept (*petitio principii*). În plus, (3) Kant atacă și ideea că există un *singur* caz pentru care eliminarea atributului existenței din concept duce la contradicție, și anume cel al ființei infinit reale. Ne vom opri puțin asupra acestui contraargument. Întrucât conceptul unei ființe absolut reale este și posibil, rezultă după susținătorii argumentului ontologic că această ființă are toată realitatea, *deci* și existența, fiindcă altfel s-ar ajunge la *contradicție*. Kant răspunde în două feluri: (a) Contradicția e comisă chiar atunci când în conceptul unui lucru posibil a fost strecurat conceptul existenței lui, ceea ce reprezintă, din nou, o simplă tautologie. (b) Mai mult, ar trebui mai întâi să se răspundă la întrebarea dacă judecata „Lucrul cutare există” este o judecată analitică sau sintetică. (Să ne amintim că pentru Kant, judecățile analitice nu adaugă nimic nou față de ceea ce era deja conținut în concept, în timp ce judecățile sintetice sunt cele ce adaugă atribute care nu pot fi deduse doar din simpla analiză a conceptului.) Dacă e analitică, ea nu aduce nimic nou, de aceea a afirma existența ar însemna sau că ideea (conceptul) din intelect este lucrul însuși, sau existența, dacă este dedusă, atunci a și fost presupusă, ceea ce conduce din nou la o „meschină tautologie”. Dacă judecata despre existență este sintetică, așa cum crede și Kant, deci adaugă ceva nou conceptului, predicatul existenței poate fi suprimat fără contradicție, fiindcă el nu face parte din conceptul ființei infinit reale. Ultima lovitură vine din

(4) distincția care trebuie făcută între *predicatul logice* și *predicatul reale*: „a fi” este predicat logic atunci când funcționează drept copulă și predicat real când funcționează existențial. Dar „realul nu conține nimic mai mult decât simplul posibil. O sută de taleri reali nu conțin nimic mai mult decât simplul posibil”, afirmă Kant într-o celebră propoziție. Prin urmare, din simplul concept logic al unei ființe perfecte, nu se poate deduce existența ei: intelectul trebuie să depășească simplul concept pentru a-i atribui și existență. Concluzia este definitivă: în calitate de idee a rațiunii pure, Dumnezeu nu poate fi un fenomen al cunoașterii noastre; rațiunea își depășește limitele când argumentează în legătură cu El, fiindcă e incapabilă atât de demonstrația, cât și de respingerea existenței Lui; de aceea argumentul ontologic nu se susține și e zadarnic.

Istoria argumentului ontologic nu se oprește aici. Pe lângă numeroasele critici, îl susțin, de exemplu, Hegel și, mai nou, dinspre logica modală, Alvin Platinga. Să ne întoarcem însă la consecința kantiană care afirmă că în cazul în care judecățile de existență sunt analitice, atunci, pentru ca argumentul ontologic să fie adevărat, conceptul din intelect ar trebui să fie lucrul însuși, astfel spus *conceptul de Dumnezeu ar trebui să fie Dumnezeu însuși*. Oricât ar părea de absurdă o asemenea consecință, ea se regăsește în gândirea Bisericii, chiar dacă nu e pusă în legătură cu argumentul ontologic. Prezența lui Dumnezeu în om, deodată cu transcendența lui deplină, este afirmată, mai întâi, prin întruparea Cuvântului: când Cel pe care cerurile nu-L încap se sălășluiește într-o fecioară, atunci ceea ce părea absurd devine realitate. La fel în cazul euharistiei: dacă cel ce mănâncă trupul și sângele lui Hristos îl primește în sine pe Cel necuprins, atunci ideea prezenței lui Dumnezeu în om nu mai pare atât de absurdă. La acestea se adaugă și promisiunea trimiterii Duhului Sfânt, pe care Hristos o face în cuvântarea de despărțire: „De Mă iubiți, păziți poruncile Mele. Și Eu voi ruga pe Tatăl și alt Mângâietor vă va da vouă ca să fie cu voi în veac, Duhul Adevărului, pe Care lumea nu poate să-L primească, pentru că nu-L vede, nici nu-L cunoaște; voi Îl cunoașteți, că rămâne la voi și în voi va fi!” (Ioan 14, 15-17, subl. n.). În această perspectivă, argumentul ontologic s-ar putea susține, chiar dacă numai pentru cei aflați în Biserică. Pentru aceștia existența lui Dumnezeu este o evidență clară și distinctă, la fel cum era pentru Descartes. Rămâne însă mențiunea că pentru a se convinge de existența lui Dumnezeu, ei nu vor apela nicio dată la argumentul ontologic, deși ar putea-o face. Și desigur, rămâne faptul că nu vor putea convinge pe cei din afară, care nu au experiența Dumnezeului interior, de validitatea acestui argument. Să nu uităm că saltul între credință și necredință e dificil de făcut: între cel ce crede și cel ce nu crede prăpastia e tot atât de mare precum între idee și existență. De aceea chiar atunci când ar putea fi valid, argumentul ontologic nu are cum să fie util. ■